

Hogyan indította meg Servet az unitárizmust!?

Joggal lehet állítani, hogy az unitárizmus, ha úgy tekintjük azt, mint a többi protestáns mozgalmaktól többé-kevésbé elkülönített avagy épen külön álló mozgalmat, 1931—32-ben történelmének *négyszáz* évét töltötte be. Mert 1531. és 32. évben történt, hogy Servet Mihály nyilvánosságra adta azt a két kis könyvét, melyekre, mint forrásra, vezethető vissza az antitrinitárius gondolatoknak az a folyama, mely megkezdődött, elindult a reformáció századának első negyedében és folyt, haladt tovább Lengyelországban és Erdélyben, míg — a történelemben soha meg nem szakadva, de idők folyamán nagyon is módosítva — a modern unitárizmusban végződött. Servetnek itt két első munkájáról van szó, melyek közül a „De Trinitatis Erroribus” 1531-ben s az ezt követő „Dialogi de trinitatis” 1532-ben jelent meg. El kell ismernünk, hogy épen ezen időtájt, sőt talán valamivel még korábban, a reformáció anabaptista ágának egyes gondolkozói is intéztek támadást a szentháromság tana ellen; mint pl. Cellarius, vagy Borrhaus Márton, Capito János s hogy többet ne is említsünk, Denk János. Ezeknek kritikái azonban inkább alkalmiak, egyes esetekből kifolyóak voltak; az ők irataikat nem olvasták szélesebb körben, avagy ha olvasták is, mélyebb és maradandóbb hatást nem gyakoroltak. A Servet munkái azonban a szentháromság tanának elfogadott alakja ellen beható, mélyen szántó és maradandó kritikát tartalmazván, abban az időben fellette nagy figyelmet keltettek, erős ellenállásra találtak és sokakat oly irányú gondolkozásra ösztönöztek, amely azóta soha se szűnt meg.

Szóljunk néhány szót magáról az íróról. *Servet* valódi nevén *Reves* Mihály 1511-ben született Spanyolországban s tizenkét, vagy tizennégy éves koráig Villanueva nevű kis községben

élt, Saragossától mintegy 60 mértföldnyire északkeletre. E kis helyen még ma is látható az apai ház s a szomszédos templomban az az oltárrészlet, melyet a Servet-család emeltetett. Buzgó, áhitatos katolikusnak nevelték s azt állítják, hogy kezdetben a papi pályára szándékozott lépni. E szándékától azonban eltért s a jogi pályára lépve, a toulousi egyetemre ment. A reformáció első napjaiban, mikor a teológia volt a legnépszerűbb érdeklődés tárgya, Toulousban ismerkedett meg először a bibliával. A bibliával való megismerkedése forradalmi tapasztalatokhoz vezette. Minden vallás, amelyre addig tanították, száraz teológiai dogma volt, melynek központjában a *szentháromság és Krisztus istensége* állott és pedig úgy, amint azt a szkolasztikusok érthetetlen kifejezései előtárták és védelmezték. E dogmák sok nehéz kérdést támasztottak, végtelen szörszálhasogató vitatkozásokhoz vezettek, de azontul abszolúte semmiféle eredményt felmutatni nem tudtak. A teológusok tréfának vették s érveket sorakoztattak fel ellenük és azt állították, hogy azokat kizárólag az egyház tekintélyében vetett hit alapján lehet és kell elfogadni. A keresztény vallás elfogadását illetőleg pedig a zsidók és mórok elé legyőzhetetlen akadályokat állítottak.

Servet az újtestamentumi őskereszténységben teljesen más vallást talált; oly vallást, melynek központjában egy történelmi személy, egy szerető emberi lény, Jézus Krisztus áll. Azok, akik elismerik, hogy Jézus Istennek fia, hisznek őbenne, követik az ő tanításait és példáit, bizonyosak lehetnek az öröküdvösségről. Ebben állt Servet lelket átható felfedezése s élete feladatául tűzte ki azt, hogy ezt a világgal megismertesse. E megismertetésre neki a katolikus egyház nem nyújtott semmi reményt; de a protestáns egyház még nem érvén meg tantételeinek rendezésére, úgy gondolta, hogy hátha a protestáns egyház áttéríthető lenne a szentháromság szkolasztikus tantétele helyett erre az egyszerű nézetre. Servet azonban nagyot csalódott, amidőn a felsőrajnai városokban a reformáció vezetőit eszméinek megnyerni akarta. E csalódás miatt könyvei kiadása által szélesebb körhöz akart fordulni. Még csak 20 éves volt s az ifjúság önbizalmával biztosra vette, hogy az emberek, ha csak elolvassák az ő argumentumait, azonnal új meggyőződésre jutnak.

Meg kell jegyeznünk, hogy Servet nem volt antitrinitárius

s írásának nem az volt a célja, hogy a szentháromság tanát megtagadja, hanem egyszerűen az, hogy felhívja a figyelmet azokra a tévedésekre, amelyek annak elfogadott alakjában nyilatkoztak meg és hogy adjon azoknak egyszerűbb, a szentírásnak megfelelőbb, észszerűbb és a kegyességre inkább segítő kifejezési alapot. Módszere teljesen egy biblia tudós módszere volt; a bibliát jól ismerte kezdetétől a végéig s ami fő, azt teljesen tiszta alapon értelmezte, magyarázta és minden lépésénél a kifogás alá nem eső bibliai szöveg tekintélyére hivatkozott. Ilyeneket egész bőséggel idézett. Mint másodrendű tekintélyekre s mint tanukra, gyakran hivatkozott az anti-nicea-i egyházi atyák irataira is.

Első kis könyvében az elfogadott tantétel ellen legfőbb kifogása az volt, hogy emez abstract kifejezések „a szentháromság, személyek, személyiség, lényeg, állomány“ a bibliában egyáltalán nem található, nem fordulnak elő; azokat a filozofusok s az egyházzal szemben „szélhámoskodók“ találták ki. S ezek a feltalálások megzavarják az emberek gondolatait, helytelen fogalmat adnak nekik Istenről és visszataszítóvá teszik előttük a keresztény vallást. Servet részletesen és alaposan megkritizálta a szentháromság tanát s gunyosan mutatta ki annak abszurditását, sőt korának szokása szerint, súlyos és sértő jelzők használatával tette nevetségessé. Ugyanakkor kifejtette a szentháromság tanáról szóló nézetét úgy, amint azt véleménye szerint, a biblia tanítja. Jézus — úgymond — egy bizonyos értelemben valóban Isten s mint ilyen valóban megérdemli, hogy őt imádjuk. Nem mintha ő egy és ugyanaz volna a legfőbb lényel, hanem mint Istennek felkentje, aki isteni szellemmel van felruházva. A szent lélek pedig épenséggel nem egy különálló személy, hanem az az emberben munkálkodó ereje. Röviden szólva, Isten három különböző alakban jelenti ki magát az embernek u. m. atya, fiú és szentlélek.

Servet első könyvének tanítása és modora, hogy erről tovább ne is beszéljünk, egészen ellenkező eredményre vezetett, mint ami az írónak szándéka volt. Míg egyes reformerek, akik olvasták, őszintén megvallották egyfelől, hogy a könyv sok jó részletet tartalmaz, addig másfelől megrettentek annak radikális állításaitól és túlszinte, nyers modorától. S mindezt oly széles körben és Servetet oly élesen vádlólag hirdették, hogy Servetnek attól kellett

tartania, hogy még protestáns területeken is mint *eretneket* elítélik. Ezért elhatározta, hogy kiad egy második könyvet, melyben helyrehozza az elsőnek nyersességeit és tévedéseit. Ez a „Dialogus“ című munkája volt. Modora e munkában már finomabb s kifejezései szokásosabb formában vannak öltöztetve, de főbb állításaihoz, tételeihez szorosan ragaszkodik, azokat továbbra is védelmezi, a következtetésekből semmit vissza nem von s így a nyilvános jóakaratot semmikép se tudta a maga részére megnyerni. Célját tehát nem érte el; úgy látszott, hogy élete veszélyben forog s nagy gyorsasággal elmenekült az országból.

Minthogy Servet tanítása, amint az az Athanasius-féle credoból kitetszik, nemcsak, hogy nem volt unitárius, hanem ahoz mégcsak hasonló sem volt, különösnek tetszhetik, hogy arra kérjük az unitáriusokat, hogy emlékezzenek meg e két kis könyv megjelenésének idejéről. E két kis könyv megjelenése nagyjelentőségű az unitáriusokra nézve; nagy jelentőségük abban áll, hogy Servet azokban egészen kiméretlenül mutatván be a szentháromság tanának gyöngeségeit, utat tört a további kritika számára, mely aztán nem állt meg ott, ahol ő megállt. Könyvei széles körben forogtak, s azokat mindenütt figyelemmel olvasták. Különösen Olaszországban, ahol az olasz szabadelvű gondolkozóknak utat mutattak a katolikus dogmák további kritizálásához s az olasz szabadelvűek Servet gondolatmenetén tovább haladva, a bibliára való hivatkozást azzal egészítették ki, hogy a *józan észre* is hivatkoztak. Az olasz szabadelvű gondolkozók, mint eretnekek, Lengyelországba és Erdélybe vándoroltak s e két helyen az antitrinitárizmusnak szervezett alakot adtak a Sociniánizmus- és Unitárizmusban, s innen minden újabb generáció által meg-megújítva és gazdagítva, az unitárizmus elterjedt Angliában és Amerikában. S bár Servetet korántsem lehet unitáriusnak mondani, a fennebbiek alapján ő mégis úgy tekinthető, mint a mai unitárizmusnak eredeti ősapja, előde.

Egy dolgot feltétlenül tisztán megállapíthatunk s ez az, hogy míg Servet egyfelől nagy ösztönző erőt adott az unitárius tanok előállítására, addig másfelől a protestántizmust sokkal inkább az athanasiusi álláspontra szorította, mint volt azelőtt. A reformáció első 15 évében a szentháromság tanáról jóformán tudomást se vettek; később pedig azt egészen figyelmen kívül hagyták, mivel

nem találtak arra világos támpontot a bibliában, melyre mint legfőbb tekintélyre támaszkodott a protestántizmus. Luther, Kálvin, Melanchton és Zwingli még csak nem is említik e kérdést; azon egyszerűen átsiklottak s legfennebb úgy beszélnek arról, mint amely nem szükséges az üdvösségre. Ha a protestáns gondolkozást a szentháromságra vonatkozólag senki meg nem zavarja, minden okunk megvan azt állítani, hogy egy vagy két nemzedék múltán épen úgy nem törődtek volna azzal, a minthogy ma sem törődnek vele sokan, még a legszabadabb elvű protestáns gondolkozók sem. Servet egészen belemerült e gondolatokba. S a protestántizmus szembe találván magát az ő kritikájával, arra a pontra jutott, hogy vagy elfogadja, vagy visszautasítja a kritikát teljes egészében. Az elsőt nem tudta, nem merte megtenni. Ezért kénytelen volt néhány év múlva előráncigálni a sötétebből az Athanasius-féle tantételt s azt, mint az ortodox hitnek döntő bizonyítékát, kimagasló helyre állítani, és ezzel abba a kényelmetlen helyzetbe került, hogy kezdettől fogva mind a mai napig kénytelen kizárólag csakis a védelmi állásponton maradni mindazok között, kik velük szemben mint legfőbb forumra, a bibliára hivatkoznak.

Servet két kis könyvét egyházi átokkal sujtották s nagyon ritka lett. Az utánzott, az ujranyomatott példányok is, melyek kétszáz évvel később láttak napvilágot, nagyon megritkultak, úgy hogy csak egyes könyvtárakban kaphatók. Fordítása is csak az első munkának van s az is csak holland nyelven. Azonban a körülményeknek egy szerencsés, előre alig sejthető összejátszása folytán most éppen négyszáz év múlva, a Harvardi egyetemi nyomdában készen áll mindakét munkának a fordítása a kiadásra. Ezt, jelen cikknek az írója készítette, ellátván a munkákat bevezetéssel, jegyzetekkel s egy rövid élet- és könyvismertetéssel. Servet két kis munkája ily módon nemsokára a modern olvasók kezébe kerül s remélhető, hogy az érdeklődés is megújul irántuk és uj elismerést szereznek írójuknak.

Earl Morse Wilbour után angolból.

Csifó Salamon.

A hitvallások értéke.

A londoni *Inquirer*, az angol unitárius és más szabadelvű egyházak jeles folyóirata, a múlt (1932) év április 30-iki számában körkérdést intézett olvasóihoz az unitárius és más szabad egyházak hitvallásának összefoglalására. A beérkezett feleleteket névtelenül közölték, hogy szavazat útján az olvasóközönség döntsön a feladott kérdésre. A kérdésre nagyon ügyesen, röviden többen összefoglalták az unitárius hitelveket, de tiltakoztak a megállapított, hitforma, dogma, hitvallás ellen. A hitvallás megállapítása szempontjából a következő nézet az uralkodó: „Hitvallást nem kell megállapítani, mert habár mi örömmel valljuk meg hitünket, mégsem öntjük formába, s nem támasztunk azok érdekében olyan igényeket, mintha az igazság végső megállapításai volnának. Az a meggyőződésünk, hogy a dogmai szellem végzetes a haladásra nézve s ezért nem a hit teljes egyformaságára törekszünk, hanem szívesen üdvözlünk nyílt társaságunkban mindenkit, aki egyetért velünk szellemi eszményeinkben és gyakorlati céljainkban.”

Ha nem is dogmai alapon és dogmai csalhatatlanság igényével, de a meggyőződés mélységes erejével a hitelveket általában a következő gyönyörű elvek szerint csoportosítják: Hit a mindenható Istenben, akinek atyai szeretete lépik előtérbe az istenség egyéb tulajdonságai közepette. Hit a Jézus tanításainak üdvözítő voltában, Jézus vezérségében, az emberi természet jóra való képességében. Hit a szeretet hatalmában. Hit a lélek örök életében, a jellem üdvözítő hatalmában. Tisztán ezekből a tétélekből is kisugárzik az a végtelenül derüs optimizmus, amely a bűnről, halálról, elpusztulásról, kárhözatról nem tud semmit. Mintha nem is ködös Albionban, hanem a régi Görögország derült ege alatt letkezett volna ez a vallás.

Könnyű átlátni, hogy a vallásosságnak ez a szabad for-